

Dieťa žltej hviezdy

Pani Denisa, dnes uznávaná vedkyňa a pedagogička, bola jednou z tých, čo ako deti prežili hrôzy holokaustu, ktorý sa aj na Slovensku podpísal na dušiach mnohých preživších. Jej príbeh je ďalším svedectvom toho, že to nie je až tak dávno, keď aj na našom území panovalo obrovské zlo, ale aj o tom, že sa v pekle našlo pár anjelov.

A treba si ho prečítať – aby sme na to nikdy nezabudli.

Žiari z nej pokora, dobro, múdrosťou podčiarknutá autorita, noblesa ducha aj úcta k životu. Keď mi však nad šálkou kávy v útulnom staromestskom kníhkupectve začne rozprávať svoj príbeh, šibalskú iskru v jej očiach pomaly vystrieda hlboký a roky ukryvaný smútok. Denisa Nikodémová je jednou z tých, čo zažili hrôzy holokaustu a napriek tomu, že o tom mlčala dlhých 60 rokov aj pred svojimi najbližšími, dnes sa rozpráva so žiakmi a študentmi naprieč Slovenskom a sama hovorí, že je jej povinnosťou vydať svedectvo o neprávosťiach tej doby, aby sa viac nezopakovali.

Narodila sa v roku 1936 v Spišskej Novej Vsi, ako mladšia z dvoch dcér Aurela a Marty Rosenthalovcov. Otec Aurel pochádzal z ôsmich súrodencov a bol múdry a rozhladený človek. Študoval medzinárodný obchod v Budapešti, ovládal niekoľko jazykov a mal dobré miesto v banke. Po smrti svojho otca sa však musel vrátiť domov, aby prevzal jeho obchod so zmiešaným tovarom na Hlavnej ulici, kde neskôr so svojou rodinou aj býval. Jeho mama ani sestry na to nestačili a jeho bratia, z ktorých bol jeden lekárom, druhý právnikom a tretí lekárnikom, sa už venovali svojim povolaniam. Za pultom sa rýchlo udomácnil a keďže sa spriatelil s kňazmi a učiteľmi v celom okolí Spišskej Novej Vsi, nakoniec sa aj vďaka nemu stalo, že aj keď Spišská Nová Ves bola v nemecko-maďarskej oblasti, začala sa tam vyučovať slovenčina a pani Denisa dodnes s láskou hovorí, že je na túto otcovu iniciatívu veľmi hrdá.

„Z vlaku smrti ich vyškrtli deň pred odchodom. Odišlo v ňom 1050 ľudí. Nikto z nich sa viac nevrátil.“

O svojom detstve povie len to, že nebolo pekné ani dobré. Keď sa jej však pýtam, či má aspoň jednu radostnú spomienku na toto obdobie, napriek tomu, že bola ešte malá, okamžite si spomenie na nedele u babičky, otcovej mamy, kde sa v jednej izbe okolo veľkého stola schádzali všetci otcovi súrodenci aj so svojimi rodinami a deti, ktorých bolo neúrekom, sa okolo stola naháňali. Po troch bezstarostných detských rokoch ale začali prichádzať nezmyselné zákazy a nariadenia. Židia nesmeli chodiť do parku ani do kina, nesmeli športovať ani stretávať sa – hlavne nie s ľuďmi „nežidovského pôvodu“. Mali spísať všetok svoj majetok a zlato a cennosti dobrovoľne odovzdať. Pani Denisa len nedávno našla zoznam, ktorý napísala jej mamička. Bol na ňom aj jej snubný prsteň. Postupne už Rosenthalovci nemohli chodiť nikam a vďaka vyvlastňovaniu majetku prišli aj o svoj obchod. Arizátorom (osobou určenou na konfiškovanie židovského majetku, pozn. red.) sa

na svoju vlastnú žiadosť stal kolega Aurela Rosenthala zo živnostenského spolku František Peller. Urobil tak z čistého priateľstva, aby sa obchod nedostal do rúk cudzích ľudí a tiež preto, aby zaistil Rosenthalovcom ešte aspoň na nejaký čas možnosť do obchodu chodiť. Ďalším absurdným príkazom bolo, že židia nesmeli bývať na Hlavnej ulici. Behom 24 hodín ich vysťahovali z domu a premiestnili do jednej miestnosti na periférii. Čo sa týka zariadenia, v izbe nebolo nič okrem jednej piecky, na ktorej sa varilo a slúžila aj na kúrenie. Známi im darovali posteľe a zo svojich vecí si mohli vziať len jeden kufrík s oblečením. Aj keď nebola situácia pre nikoho ľahká, asi najťažšie ju v tom čase niesla mama Marta. Pochádzala z Moravy a mala šesť súrodencov, o ktorých v dobe, keď už existoval protektorát, nemala žiadne správy. Cestovať nemohla a pošta nefungovala. Marta bola na svojich blízkych veľmi naviazaná a tak si pani Denisa spomína, ako sa zakrátko z usmiatej a spoločenskej ženy stalo utiahnuté stvorenie, ktoré často vídala len sedieť v kúte a plakať. Až v Terezíne pani Denisa neskôr zistila, že z otcovej a maminej najbližšej rodiny chýbalo hneď po vojne 42 ľudí. A nové mená nachádza pri každej návšteve.

V roku 1939 začala staršia Vierka chodiť do školy. Vtedy už platilo, že židovské deti nesmú navštevovať kresťanské školy, a tak chodila do židovskej. Po pár dňoch do mesta prišli nemeckí žiaci, ktorí tam boli na výlete a začali do okien školy hádzať

Kto je?
Doc. RNDr.

Denisa
NIKODÉMOVÁ,
PhD. (88)

Narodila sa v Spišskej Novej Vsi, je absolventkou Katedry experimentálnej fyziky PríF UK v Bratislave. V roku 2004 získala vedecko-pedagogický titul docenta v odbore verejné zdravotníctvo. V rámci svojej špecializácie sa zaoberala najmä ochranou pred radónom, rôznymi druhmi škodlivého žiarenia či likvidáciou dôsledkov černojskej radiačnej havárie. Pôsobila ako odborníčka Ministerstva zdravotníctva SR pre odbor hygieny žiarenia, členka mnohých komisií, národných inštitúcií i medzinárodných projektov a za svoju prácu získala aj množstvo ocenení. Napriek svojmu veku je stále pedagogicky aktívna a učí na Slovenskej zdravotníckej univerzite. Je vydatá, má X deťí, X vnúčat a X pravnúčat. Žije v Bratislave. Svoj príbeh dieťaťa, čo prežilo hrôzy druhej svetovej vojny, rozpráva preto, aby sme si všetci pripomínali tých, čo nemali to šťastie a stali sa obeťami prísernej a nepochopiteľnej ľudskej zloby.

kamene. Keď jeden z nich rozbil Vierke hlavu, riaditeľ vyhlásil, že za takýchto podmienok škola nemôže existovať, lebo si to nevezme na svedomie. Takže škola viac nebola. Atmosféra ďalej hustla a hoci bola pani Denisa ešte dieťaťom, za obrovskú krivdu považovala povinnosť nosiť na kabátoch, na viditeľnom mieste našitú žltú židovskú hviezdu. Aj keď pre svoju introvertnú povahu nechcela takmer nikam chodiť, predstava, že má byť odrazu označená symbolom, sa jej zdala ponižujúca a nespravodlivá. Najpragmatickejšie to bral otec, ktorý

„Keď im mama podávala flášu s jedom, otec jej ju v poslednej chvíli vyrazil z rúk“

hovorieval: „Nič na tom nie je. Aj tak každý vie, kto sme, takže pôjdeme v kabátoch so žltou hviezdu.“ Vierka, ktorá bola spoločenská po mame,

pravidelne utekala z domu, aby sa mohla hrať s inými deťmi. Gardistickí chlapi do nej často hádzali kamene, a tak sa skoro vždy vrátila s rozbitým laktom alebo kolenom.

Takto plynuli roky 1940 a 1941. V tomto čase sa chvíľu verilo, že ak sa dá židovský občan pokrstiť, príslušnosť k cirkvi mu poskytne ochranu pred prenasledovaním. Otcov známym, pánom Satlerom, ktorý u neho nakupoval tovar, žil v Poráči (obec v okrese Spišská Nová Ves), kde zariadil krst u gréckokatolíckeho kňaza. Paradoxom

bolo, že krstnou mamou Denisky a Vierky sa stala pani Pellerová, manželka Františka Pellerera, ktorý bol stále arizátorom. Obaja však boli veľmi šľachetní ľudia a rodine pomáhali, ako len mohli. To, že ani krst nie je zárukou bezpečnejšieho života, sa ukázalo v máji 1942, keď boli spísaní všetci občania židovského pôvodu v Spišskej Novej Vsi a, samozrejme, týkalo sa to aj Rosenthalovcov. Bol to zoznam do transportu. Šťastím v nešťastí bolo, že otcova sestra bola vydatá za hlavného inžiniera, ktorý pri Hrabušiciach pri Poprade budoval železničný tunel. Takže bol niekým, komu sa v tom čase hovorilo „hospodársky dôležitá osoba“, vďaka čomu mal určité výnimky, ktorými mohol kryť aj svoju rodinu. Zápis v zozname do vlaku smrti, ktorý bol pri ich menách, hovoril, že Aurela, Martu, Denisku a Vierku vyškrtili deň pred odchodom. Odišlo v ňom 1050 ľudí. Nikto z nich sa viac nevrátil. „A preto verím v Boha,“ povie pani Denisa po chvíľke ticha, počas ktorej si utiera slzy a opäť nasadzujem na tvár okuliare. „Musí skrátka byť niečo vyššie. Lebo takýchto hraničných momentov bolo niekoľko.“

Výnimka, ktorú získali vďaka strýkovi, platila šesť mesiacov. To bola doba, ktorú ešte strávili v izbe na periférii. „To už bolo veľmi ťažké, pretože ten život už bol naozaj veľmi obmedzený“, spomína pani Denisa. „Navyše som mala posteľ pri okne, na ktorom bol mestský rozhlas, z ktorého od piatej ráno, až do večera hučali gardistické piesne a propagandistické reči o tom, ako sa Slováci majú dobre a všetko je úžasné. Bolo to hrozné. Vždy nás to zobudilo.“ Postupne začali byť problémy aj s jedlom. Opäť pomohol pán Satler z Poráča, ktorý rodine tentoraz zariadil útočisko v malej poľovníckej chatke hlboko v lese. Keď tam prišli, popri stenách boli len tri alebo štyri lavice, dva dlhé stoly, jedna piecka a malinká komôrka, niečo ako špajza. Viac nič. Aj tu pani Denisa hovorí o prozreteľnosti: „Neviem pochopiť, ako je možné, že to vyšlo. Dedinčania nám dokonca priniesli slamníky a z lavíc urobili posteľe a zo začiatku nám nosili aj jedlo.

„Neskutočne som sa v tej pivnici bála. Boli tam myši, potkany a tma. Jediné, čo sme mali, boli deky na vreciach so zemiakmi“

Úprimne, keď sme to teraz filmovali do dokumentu, ani som to nevedela nájsť, pretože my deti sme mali prísny zákaz vychádzať von, takže si okolie vôbec nepamätám. Trvalo to skoro dva roky. Až do Povstania. Za ten čas nás nikto neprezradil, hoci o nás museli vedieť. Existovali aj dobrí ľudia.“ Aby si mohli zabezpečiť jedlo, pán Satler priniesol Marte kroj a tá so šatkou na hlave schádzala dolu do dediny. „Vtedy sme až tak nehladovali, no na psychiku to bolo hrozné. Keď som mala potom vlastné deti a vnúčatá, ktoré boli neposedné, stále som si v duchu hovorila, že nerozumiem, ako sme to ako dve malé dievčatká mohli vydržať. Najviac pre nás v tomto urobil otec. Dodnes nechápem, kde v sebe našiel tú silu a ako to dokázal, no on nás v týchto podmienkach, kedy sme nemali naozaj nič, vyučoval, aby sme nezaostávali. Mali sme hodiny aj prestávky, slovenčinu, matematiku, dejepis, reči a dokonca aj úlohy. Nemali sme žiadne knihy ani hračky, len občas nejaký papier, takže nám rozprával príbehy z kníh, ktoré si pamätal zo svojich štúdií. Učil nás tak dobre, že keď som po vojne prišla do štvrtej triedy, nemusela som nič dobiehať,“ s obdivom hovorí pani Denisa a pohľad dojatých očí upiera kamsi pred seba.

S príchodom Povstania začal byť život v chatke čoraz viac nebezpečný. Hora bola plná nemeckých vojakov aj hladných partizánov, ktorí aspoň

raz do týždňa postavili všetkých s puškami k stene a ukradli im potravu. Hlad zhoršil vyhliadky na prežitie tak veľmi, že otec rozhodol, že hoci nevedno kam, musia z lesa odísť. Manžel jeho sestry bol primárom na chirurgii v levočskej nemocnici a aby mal kto operovať, jeho výnimku mu zatiaľ predložovali. S dôverou, že rodine pomôže a pomocou od pána Satlera vzali rebrinák s koňom, ktorý im kdesi zohnal a vydali sa cez les do Levoče. Náhle však zbadali, ako sa k nim po ceste blížila nemeckí vojaci. Mama Marta nevidela iné východisko a tak do sklenenej fľaše s mliekom nasypala jed a napila sa. Keď ju podávala deťom, otec jej ju v poslednej chvíli vyrázil z rúk. „Dodnes počujem rinčanie toho skla, čo sa rozbilo na ceste,“ povie pani Denisa a obe máme v očiach slzy.

Do nemocnice prišli včas, aby mame Marte vypláchli žalúdok. Otec sa spojil s pani Pellerovou, krstnou mamou detí, ktorá sľúbila, že poobede po ne príde a vezme ich k sebe. Strýka už v nemocnici nenašli. Po Povstaní výnimky prestali platiť a aj keď ušiel aj s rodinou k svojmu pacientovi na východ, niekto ich prezradil a všetkých zastreli. V Levoči už nikoho nepoznali, no tým, že sa mama pokúsila o samovraždu, umiestnili ju na psychiatrii a otca, ktorý mal problémy s chrbticou, vzali na interné. Pre dievčatá prišla pani Pellerová, ktorá naozaj veľmi riskovala, pretože na kabátoch stále mali židovské hviezdy. Vďaka tomu, že ich prikryla a sprievodcovi vo vlaku povedala, aby deti nebudil, sa jej podarilo dostať ich až do jej domu. To bolo začiatkom septembra 1944. Aurel a Marta ostali v nemocnici a až do konca vojny o nich deti nič nevedeli. „Na lúčenie však nikdy nezabudnem. Mama ešte vyšla von, objala ma a povedala: „Nezabudni na mňa, viac sa nikdy nevidíme.“ Potom objala moju sestru, tej však povedala: „Ty si teraz náhrada mamy, musíš Denisku aj seba zachrániť. Niekto z rodiny musí zostať.“ Vtedy som ju videla naposledy.“ Deniska mala osem rokov, Vierka desať a pol. V tom momente však staršia zo sestier

dospelá a počas mesiacov u pani Pellerovej bola naozaj Deniske druhou mamou. Bolo o nich dobre postarané. Ráno aj večer dostali jesť, no keďže to bol dom pre viac rodín a bývalo v ňom veľa ľudí, museli sa ukryť. Na povale im urobili provizórnu priečku, za ktorou bolo jedno okienko. Videli von, ale nesmeli odíť vyššie. Neskôr už nemohli chodiť von ani na záchod, lebo sa pod ních nastahoval nemecký dôstojník. Nemohli robiť v podstate nič. Len byť ticho. „Vierka bola úžasná. Vyrábala figúrky a zvieratká z chleba a hrala mi s nimi divadlo. Veľa sme sa rozprávali a niekedy aj plakali. Ale stále sme si hovorili, že rodičia sú v Levoči v nemocnici, tak prečo nás neprídu navštíviť?“ Najhoršie bolo, keď hrozilo, že by ich mohli objaviť. „Například cez víkend, keď sme sa báli, že nacistický dôstojník pod nami začuje naše kroky. Vtedy sme museli byť zavreté v pivnici. Neskutočne som sa tam bála. Boli tam myši, potkany a tma. Jediné, čo sme mali, boli deky na vreciach so zemiakmi. Bolo to strašné. Raz sme tam dokonca museli byť zavreté celý týždeň, lebo sme boli sami doma, a keď sme si hľadali jedlo, lebo sme boli hladní, vbehol k nám dievča od susedov. Našťastie, neprezradilo nás, no takú bitku, ako vtedy od krstnej, som v živote nedostala. Bol to najhorší týždeň môjho života.“

Vo februári 1945 nastal strašný bucht. Bolo to okolo tretej v noci, tak deti nahnali do pivnice. Vojaci pri oslobodzovaní Spišskej Novej Vsi vyhodili do vzduchu blízky most. Ráno zabúchal na okno sused a len

Keďže nikto z rodiny neostal, najťažšia úloha, identifikovať mŕtvu mamu v plytkej jame zakrytej plachtami ostala na Vierke s Deniskou. Otec hrôzy koncentračného tábora prežil. Dostal však týfus a do konca júla ležal v berlínskej nemocnici. Nemal ako podať domov správu, že žije. A keď jedného dňa prišiel ako zubožená ľudská schránka, vážiaca sotva tridsaťsedem kíl a nemajúca ani jediný zub, už bol aj vnútorne niekým iným. Jeho dievčatká ho najprv ani nespoznali a Deniska sa ho bála.

Niekoľko týždňov hľadali k sebe cestu, ale správa o smrti manželky ho ešte viac ubila. Napriek tomu, že sa po vojne smeli vrátiť do svojho zničeného domu a otcovi sa opäť podarilo nadobudnúť obchod, ostal len tieňom toho, kým býval a seba samého už nikdy nenašiel. Staršia dcéra Vierka, tak ako sľúbila mame, seba i svoju malú sestru zachránila. Od konca vojny mala množstvo zdravotných problémov, pod ktoré sa podpísali jej nezahojené jazvy na duši. Zomrela v Izraeli. Osudnou sa jej stala Parkinsonova choroba.

Deniska sa rozhodla upriamiť pozornosť na štúdium a starostlivosť o druhých. Podľa jej slov preto, aby kompenzovala svoj pocit viny za to, že prežila. Stala sa uznávanou odborníčkou z oblasti fyziky a o spoluprácu s ňou neustále prejavujú záujem u nás aj vo svete. Napriek všetkému sama hovorí, že necíti nenávisť a hoci má na to všetky dôvody, nezanevrela na vieru v Boha, ani láskavosť medzi ľuďmi.